

A kézirat leadásának időpontja: 2018. július 10.
Az elfogadás időpontja: 2018. augusztus 10.

GAZDAG Vilmos

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Magyar Tanszéki Csoport
Beregszász, Ukrajna
gazdagvilmos@gmail.com

GLEB PILIPENKO: A VAJDASÁGI MAGYAROK NYELVI ÉS ETNOKULTURÁLIS HELYZETE. KÜLSŐ ÉS BELSŐ NÉZŐPONT

**G. П. Пилипенко: *Языковая и этнокультурная ситуация
воеводенських венгров. Взгляд «изнутри» и «извне»*
Москва–Санкт-Петербург, Нестор-История, 2017**

A közelmúltban látott napvilágot Gleb Pilipenkónak, az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézet munkatársának a vajdasági magyarok nyelvi és etnokulturális helyzetét bemutató orosz nyelvű kötete. A több mint 300 oldalas összefoglaló munka az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézetének, illetve a Szerb Tudományos Akadémia Balkanisztikai Intézetének 2012 és 2014 között megvalósult, a *Balkán nemzeti kisebbségeinek nyelve és kultúrája* című közös kutatási projekt eredményeit tárja fel.

A *Bevezető*ből azt is megtudhatjuk, hogy a vajdasági kutatásokkal párhuzamosan egy kárpátaljai vizsgálat is folyt. Mindkettő célja az volt, hogy a szláv országok magyar kisebbségeinek nyelvhasználatát vizsgálja. Az említett kutatások alapjait egy korábban végzett kutatássorozat teremtette meg, mely a vajdasági (2009), lendvai (2010) és kárpátaljai (2011) 15 és 24 év közötti középiskolás és felsőoktatásban tanuló fiatalok kérdőíves megkérdezése formájában zajlott. Az újonnan végzett kutatások a nyelvhasználat mellett már néprajzi adatokat is gyűjteni kívántak, melyre a korábbi kvalitatív jellegű kérdőíves felmérés helyett a kvantitatív jellegű félig strukturált interjúzás bizonyult inkább megfelelőnek. A kutatás módszerén kívül az adatközlők köre is kibővült. A legfiatalabb adatközlő 15, a legidősebb pedig 90 éves volt. A kutatás három éve alatt összesen 36 órányi hang- és egyórányi videofelvétel készült, mely egy 121.840 szöveg-

szóból álló korpusz formájában került feldolgozásra. A készült hanganyagok a Balkanisztikai Intézethez kerültek megőrzésre, archiválásra. A kérdéses során a válaszadóknak lehetőségük volt a többségi nyelv választására is, ezzel a kutatók a nyelvvesztés jelenségét kívánták vizsgálni. Fontos megjegyezni azt a szerző által is hangsúlyozott szempontot, ami a kutatás megvalósítását jellemezte. Ez nem más, mint a külső és belső nézőpontok megjelenítése: az elsőt maga a kutató képezte, akinek sem a magyar, sem a szerb nyelv nem az anyanyelve, s nem tartozik a vizsgált régióban megtalálható kultúrkörhöz sem. A második, belső nézőpontot maguk a megkérdezett személyek adják, akik különböző foglalkozásúak és különböző szociális csoportokból valók.

A következő, több alfejezetből álló rész a *Vajdaság etnodemográfiai jellemzése – történelmi áttekintés és jelenkori állapot* címet viseli, melyben a szerző a régió általános jellemzését, történelmi fejlődését, illetve demográfiai áttekintését adja. Ebből azt is megtudhatjuk, hogy Vajdaság hét adminisztratív körzetre oszlik (Dél-bácskai körzet; Dél-bánsági körzet; Észak-bácskai körzet; Észak-bánsági körzet; Közép-bánsági körzet; Nyugat-bácskai körzet; Szerémségi körzet), illetve, hogy a 2011-es népszámlálás adatai alapján a vajdasági magyarok aránya eléri az összlakosság 13%-át, s így a legnagyobb kisebbségi csoportot képezik a területen, s nyelvük a szerb, szlovák, horvát, román és ruszin nyelvekkel egyetemben hivatalos státusszal is rendelkezik. Az Észak-bácskai és az Észak-bánsági körzetben a magyarok aránya meghaladja a 40%-ot is. A kutatás helyszínéül szolgáló településekre is jellemző a lakosságszám folyamatos csökkenése, ezek alól egyedül Újvidék képez kivételt, ahol a 2002. és 2011. évi népszámlálások között több mint negyvenezer fővel nőtt a lakosság lélekszáma.

A második fejezetben *A kutatás elméleti és módszertani alapjai* kerülnek bemutatásra. A kutatás olyan fő fogalmak köré épül, mint a megnyilatkozás, a szöveg, a narratíva, az identitás és a nyelvek metanyelvi funkciója. A szerző a szakirodalmi források felhasználásával részletesen kifejti a felsorolt fogalmak értelmezését, illetve kitér a kutatás során játszott szerepükre is.

A következő fejezet *A vajdasági magyarok nyelvének és nyelvi-kulturális helyzetének a tanulmányozásával* kapcsolatosan korábban napvilágot látott szakirodalmi források rövid összefoglaló bemutatására tesz kísérletet. A szerző itt külön hangsúlyt fektet a szerb–magyar nyelvi kapcsolatok tanulmányozását, illetve a helyi magyarok kétnyelvűségi sajátosságait vizsgáló munkákra.

Az ezt követő fejezet a *Kétnyelvű terület a múltban és napjainkban* címet viseli, melyben az egyes kutatópontok nyelvi helyzete kerül bemutatásra az ott készült interjúkból vett részletek segítségével. Így alaposan megismerhetjük Újvidék, Hertelendyfalva (Vojlovica), Székelykeve (Skorenovac) nyelvi helyzetét, az abban rejlő sajátosságokat. A következő alfejezet *A székelyek Bukovinából*

való áttelepülésének történetét mutatja be. Ezt követően *A domináns objektumok* bemutatására kerül sor. Így megismerkedhetünk a terület vallási épületeivel, kulturális egyesületeivel és az azok által folytatott tevékenységi körökkel is.

Az ötödik, *A kétnyelvű terület mentális képe* címet viselő fejezetben Újvidék etnikai összetételének bemutatása mellett a szerző kitér a terület nyelvi sajátosságaira is. A fejezet keretein belül ugyanilyen formában kerül bemutatásra Ada, illetve a régió más települései, mint például Mohol (Mol), Óbecse (Bečej), Temerin-Tiszaistvánfalva (Bački Jarak), Kishegyes (Mali Idoš), Zombor (Sombor), Palánka (Bačka Palanka), Verbász (Vrbas), Magyarcsernye (Nova Crnja), Nagybecskerek (Zrenjanin), Kevevára (Kovin).

Az adatközlők magyar és szerb beszédértése című fejezet immár nagyobb területek (Északi régió, Dél-Bácska) nyelvhasználatát, illetve az azokban megjelenő metanyelvi reflexiókat vizsgálja. A szerző ehhez kapcsolódóan megjegyzi, hogy a bánáti települések adatközlői közül az idősebb generáció képviselői csak alacsony szinten ismerik a szerb nyelvet. Az északi régió nyelvi sajátosságaként kerül megemlítésre az, hogy az itt élő magyarok szinte semmilyen kapcsolatban nem állnak a szerb nyelvvel, azt nem használják, ugyanis még a szerb nemzetiségűek is inkább magyarul beszélnek.

A Nyelvek megoszlása a kommunikációban című fejezetből megismerhetjük az egyes nyelvek használatának arányait, illetve az adatközlők médiafogyasztási szokásainak nyelvi sajátosságait is. Itt megtudhatjuk azt is, hogy a családon belüli informális kommunikációban elsősorban a magyar nyelv funkcionál, viszont a szerb domináns területeken, az üzletekben történő vásárlások során, vagy az egészségügyi szolgáltatások igénybevételénél az adatközlők kénytelenek a szerb nyelvet is használni. A szerző az itt élő magyarok médiafogyasztási szokásai kapcsán megjegyzi, hogy körükben elsősorban a magyar nyelvű médiatermékek a dominánsak, melyek elérhetősége a műholdas tv-szolgáltatások révén az elmúlt évek során sokat javult, s így már azokon a dél-bácskai területeken is elérhetők, ahol erre korábban nem volt lehetőség.

A Családi kommunikáció – a nyelvi és kulturális jelölők megtartásának és elvesztésének stratégiai címet viselő fejezetben a szerző a kutatás során készített interjúk anyagaira támaszkodva azt próbálja meg bemutatni, hogy milyen szempontokat vesznek figyelembe az itt élők a nyelvek elsajátítása és továbbadása során. Külön hangsúlyt fektet a szerb–magyar vegyes házasságokban élők nyelvsajátítással kapcsolatos stratégiáinak a bemutatására, illetve arra is, hogy miként jelenik meg ezekben a családokban az utódok kétnyelvűvé nevelésének az igénye.

A kilencedik fejezet a *Kulturális és vallási identitás megválasztása vegyes családokban* cím alatt arra keresi a választ, hogy mik a hitéletet érintő főbb

sajátosságai az ortodox felekezethez tartozó szerb, illetve a katolikus, esetleg református felekezethez tartozó magyar felek házasságának. A szerző olyan érdekes jelenségekre is felhívja a figyelmet, amikor a többgyermekes vegyes házasságokban az egyik gyerek az ortodox, míg a másik a katolikus vagy református felekezethez tartozik.

A következő fejezet *A másodnyelv elsajátításának módjait* vizsgálja, külön kitérve a katonai szolgálat, az iskolai oktatás, a média és a képregények, a gyermekjátékok, a piaci bevásárlások ebben játszott szerepére. Az utolsó alfejezet az idősebb generáció nyelvi kompetenciáit vizsgálja. A szerző itt megjegyzi azt is, hogy a szerb nyelv ismeretének a hiánya leginkább azoknál az idősebb asszonyoknál figyelhető meg, akik életük során háztartásbeliként tevékenykedtek, s így az ő szűk ismeretségi körükben való boldogulás nem kívánta meg tőlük a szerb nyelv elsajátítását.

Ezt követően *A szerb és magyar nyelvi kapcsolatok* bemutatására kerül sor, melyben a szerző hangsúlyozza azt is, hogy az itt élő magyarok szerb nyelvi ismeretei és sajátosságai nem kaptak kellő mértékű figyelmet a korábbi szakirodalomban. A fejezet választ kíván arra is adni, hogy mik azok a szerb nyelvi átvételek és sajátosságok, melyeket a beszélők még sajátjuknak, illetve már tőlük idegennek éreznek. Emellett átfogó képet kaphatunk a nyelvhasználatban leggyakrabban előforduló hibák típusairól, a hibákkal kapcsolatos sztereotípiákról és a rájuk vonatkozó anekdotákról is, de megtudhatjuk azt is, hogy milyen kölcsönzések kerültek meghonosodásra a két nép együttélése nyomán, illetve a helyesírással kapcsolatos kérdések is érintésre kerülnek. Az itt élők szerb nyelvi átvételként használják például a következő kifejezéseket: *szládoléd* 'fagylalt'; *patika* 'tornacipő'; *prikolica* 'pótkocsi'; *trenerka* 'sportruha'; *uputnica* 'orvosi beutaló'; *nalepnica* 'matrica' stb. A kölcsönszavak használata kapcsán megtudhatjuk azt is, hogy a „*szerb szavak átvétele | olyanokra is jellemző, | akik nem is tudnak szerbül*”.

A tizenkettedik fejezet *A vajdasági magyarok néhány nyelvi sajátosságát* kívánja bemutatni. A fejezet keretein belül a szerző kitér a palatális [t'], [d'] és a [ć], [đ] affrikáták használatának problematikájára, az ö-zés jelenségére, az ly-l és lj-j hangok ejtési sajátosságaira, az l, r, n, t szóvégi elhagyására (pl. a *magyarú[l]* szó esetében), az n-ny váltakozására (pl. a *kazán* szó *kazán[y]* formában való ejtése), a -val/-vel rag megjelenésére, vagyis a v hang hasonulásának kiejtésben történő elmaradására (pl. *gyerekekvel* a standard magyar *gyerekekkel* helyett). Ugyanezen fejezetben kerülnek bemutatásra az olyan típusú nyelvjárási sajátosságok is, mint például az egyes szám harmadik személyű tárgyas ragozású igék sajátos végződése (például *mondi* a *mondja* helyett), az ikes igék jellegzetes használata (például *valakivel találkozo-k* a standard magyar *találkozo-m* helyett), a suksükölés, szüksükölés, csukcsükölés esetei, a *jönni/menni* igék *gyönni/gyünni/*

mönni/mennyi, az *az/ez* mutató névmások *aztat/eztet*, a *mi* személyes névmás *mink* alakban való használata. A nyelvjárási sajátosságok mellett a szerző külön figyelmet szentel az adatközlők által használt szerbizmusok és germanizmusok bemutatására, a földrajzi nevek használatára, valamint a kódváltások előfordulásának a kérdésére.

A következő fejezet keretein belül a *Vajdasági magyarok szerb nyelvének* olyan sajátos vonásai kerülnek bemutatásra, mint a hangtani jellemzők, a tárgy és a helyhatározói eset keverése, a nemek és a visszaható igék használata, valamint a főnevek ragozása kapcsán megmutatkozó hibák, vagy akár a *biti* segédige elhagyása.

A tizennegyedik fejezet a *Lakosság migrációját* vizsgálja. Elsőként a Szerbiából külföldre irányuló migráció kerül górcső alá. A migrációt kiváltó okok vizsgálata során betekintést kapunk abba is, hogy milyen szerepe volt a 90-es években az egykori Jugoszlávia területén kiobbant balkáni háborúnak, illetve, hogy miként határozzák meg a migrációs folyamatokat a jelenkori gazdasági viszonyok. A szerző a fejezet keretein belül kitér a területen zajló szláv migrációs folyamatokra, a vajdasági és a más területekről áttelepült szerbek kapcsolataira, az őslakosok és a betelepültek, illetve a szerbek és a magyarok közötti ellentétekre, az áttelepülők nyelvi és mentális sajátosságaira, de azt is megtudhatjuk, hogy milyen nevekkal illetik az áttelepülőket az itt élő magyarok.

Az utolsó fejezet *A vajdasági magyarok etnokulturális hagyományainak a sajátosságaival* foglalkozik. A szerző az egyes jeles napokhoz és ünnepekhez kapcsolódó szokásokat külön-külön is tárgyalja. Így bemutatásra kerülnek az adventhez, a Luca-naphoz, a karácsonyhoz, húsvéthoz kapcsolódó szokások, illetve az adatközlők ezekhez kötődő személyes élményei is. Ezekon kívül olyan fontosabb események is bemutatásra kerülnek, mint például az esküvő vagy a disznóvágás. De a fejezetből azt is megtudhatjuk, hogy milyen speciális módosulásokon estek keresztül a területen élő magyarok hagyományai, milyen mértékben mutatható ki ezekben a szláv hatás.

Az *Összefoglalásból* az is kiderül, hogy a vajdasági magyarok olyan csoportot képeznek, melynek tagjai egyrészt a saját etnikai származásuk alapján elkülönítik magukat az itt élő más nemzetiségektől, másrészt pedig különböző szempontok alapján saját magukat is több csoportra osztják:

- a) a különböző korokhoz és helyekhez kapcsolódó migráció alapján a palóc-magyarok megkülönböztetik magukat a bukovinai székely-magyaroktól;
- b) az egyes térségek nyelvjárási sajátosságai (például az *ö-zés*) ugyancsak szolgálhatnak a különbségtétel forrásául;
- c) a vallási hovatartozás (katolikus és református) szintén fontos szempont a csoportmegkülönböztetések során;

- d) a fentiekén kívül a lakóhely és az itt jellemző nemzetiségi összetétel (homogén magyar területen élő, vagy vegyes, esetleg szerb domináns területen élő), illetve a nyelvek keveredése („tisztá” vagy „szennyezett” nyelvet beszél-e) szintén fontos jelölők az itt élők számára.

Az összefoglalást egy 25 fényképből álló melléklet követi. Az itt közreadott képek közül több is jól szemlélteti a helyi nyelvi tájkép főbb jellemzőit. Sajnálatos azonban, hogy ezek bármiféle feldolgozás, értelmezés, magyarázat nélkül, csupán esztétikai hatáskeltés céljával kerültek be a munkába.

A kötetet igen terjedelmes irodalomjegyzék zárja. A szerző által a munka megírása során használt szakirodalom között rendre fellelhetjük a kérdéskörrel foglalkozó magyarországi és helyi magyar nyelvészek munkáit is.

Gleb Pilipenko munkája érdekes és hasznos lehet mindazok számára, akik a Vajdaságban élő magyarok nyelvi és kulturális helyzete iránt érdeklődnek, vagy hozzájuk kapcsolódó kutatásokkal foglalkoznak, de haszonnal forgathatják azok is, akik esetleg más határon túli magyar régió kapcsán végeznek hasonló jellegű vizsgálatokat. A kötet egyelőre csak orosz nyelven érhető el, de talán épp a szerző jóvoltából, hamarosan más nyelveken is közreadásra kerül majd.